

หน้าทับที่ใช้ในระบาสีบท

ภิรมย์ ใจชื่น

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
*ผู้นิพนธ์หลัก E-mail: pirom.j@chandra.ac.th

รับบทความ: 4 มิถุนายน 2568
แก้ไขเสร็จ: 19 สิงหาคม 2568
ตอบรับบทความ: 19 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

ระบาสีบทเดิมเรียกกันว่า ชุดจับระบำ ใช้แสดงเบิกโรงในการแสดงเบิกโรงเรื่อง เมขลา-รามสูร และในการแสดง โขนเรื่องรามเกียรติ์ ชุดนารายณ์ปราบนาททุก ประกอบไปด้วย เพลงหน้าพาทย์ และ เพลงประกอบบทร้องจำนวน 4 เพลง ได้แก่ เพลงพระทอง เพลงเบ้าหลุด เพลงสระนุหรง เพลงบะหลิม จบด้วยเพลง ข้า-เร็ว (ทำนองเพลงเต่าเห่) ซึ่งทั้ง 4 เพลงนี้จะใช้หน้าทับพิเศษกำกับจังหวะหน้าทับ ในแต่ละบทเพลงจะมีความยากและซับซ้อนของหน้าทับแตกต่างกันไป เพลงแรก เพลงพระทอง ใช้หน้าทับพิเศษชื่อ “หน้าทับพระทอง” เรียกตามชื่อเพลง เพลงที่สอง เพลงเบ้าหลุด ใช้หน้าทับพิเศษชื่อ “หน้าทับนางไห” เพลงที่สาม เพลงสระนุหรง ใช้หน้าทับพิเศษชื่อ “หน้าทับสระนุหรง” เพลงที่สี่ เพลงบะหลิม ใช้หน้าทับพิเศษชื่อ “หน้าทับขันท้า” หน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับ ไม่ใช่แค่ประพันธ์มากจากรากฐานของหน้าทับปรปโกเท่านั้น แต่ยังมีกระบวนจังหวะที่แตกต่างจากหน้าทับปรปโก และสำนวนการบรรเลงก็มีความซับซ้อนมากกว่าหน้าทับปรปโกอีกด้วย ทำให้หน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับ ไม่สามารถใช้หน้าทับพื้นฐานบรรเลงแทนได้

คำสำคัญ : ระบาสีบท , หน้าทับ , หน้าทับพิเศษ

THE RHYTHMIC DRUM PATTERNS FOR SI BOD DANDE

Pirom Jaichuen

Faculty of Humanities and Social Sciences Chandrakasem Rajabhat University

*Corresponding Author E-mail: pirom.j@chandra.ac.th

Received: June 4, 2025

Revised: August 19, 2025

Accepted: August 19, 2025

Abstract

RABAM SI BOD In the past it was called CHOD JAB RABBAM Used for opening ceremony Story acting Mekhala and Ramasur and pantomime performance Ramayana section Narai Prap Nonthuk use Naphat musical and Song with lyrics four song is Phra Thong song Bao Hlud song Saraburong song Balim song End with a song Cha-rew (Melody Tao Hea) which both four song this use rhythmic patterns special direct rhythmic patterns each song There will be difficulty and complicated different First song Phra Thong song use rhythmic patterns special call names rhythmic patterns this Phra Thong rhythmic patterns according to the song name Second song Bao Hlud song use rhythmic patterns special call names rhythmic patterns this Nang hi rhythmic patterns Third song Saraburong song use rhythmic patterns special call names rhythmic patterns this Saraburong rhythmic patterns but play rhythmic patterns first round normal type second round play again last line Fourth song Balim song use rhythmic patterns special call names rhythmic patterns this Khun ma rhythmic patterns rhythmic patterns special all four rhythmic patterns not just composed from foundation of Probkai rhythmic patterns only but there is rhythmic patterns that is different of Probkai rhythmic patterns and performance idioms complicated more than Probkai rhythmic patterns make rhythmic patterns special all four rhythmic patterns cannot use rhythmic patterns basic play instead.

Keywords : rabam si bod , rhythmic patterns , rhythmic patterns special

บทนำ

ระบำสี่บทถือเป็นระบำโบราณที่มีความเก่าแก่ชุดหนึ่งซึ่งมีความอ่อนช้อยสวยงาม สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด ในสมัยโบราณนั้นถือว่าระบำสี่บทเป็นการแสดงชั้นสูงที่ใช้กันแต่ในราชสำนัก เพื่อแสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณต่อพระเนตร ประชาชนสามัญชนทั่วไปไม่มีโอกาสได้ดู ระบำสี่บทนั้นแต่เดิมยังไม่ได้เรียกกันว่า ระบำสี่บท แต่เรียกกันว่า ชุดจับระบำ แล้วภายหลังจึงเปลี่ยนมาเรียกกันว่า ระบำสี่บท (มุศติหลิมสกุล, 2537) สามารถนำมาแสดงเป็นชุดเดี่ยว แสดงประกอบละคร หรือแสดงเป็นละครเบิกโรงก็ได้ ลักษณะของการแสดงจะแสดงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีตัวพระ กับ ตัวนาง เป็นการรำรำของเทวดานางฟ้าออกมาเกี่ยวพาราสี แสดงความยินดีปรีดา อำนวยอวยพรต่าง ๆ ให้ทำราพื้นฐานหรือทำฝักหัดเบื้องต้น และทำนาฏยศัพท์เป็นท่าหลักผสมผสานกับการแปรแถวแปรกระบวน ลีลาการเคลื่อนไหวการเชื่อมต่อ ผู้รำต้องรำตามแบบแผนและใช้การฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ เพลงที่ใช้ในการแสดงประกอบด้วย ออกเพลงโคมเวียน ร้องเพลงพระทอง เพลงเบาหุลุด เพลงสระบุหร้ง เพลงบะหลิม จบด้วยเพลงซ้ำ-เร็ว (วันทนิย ม่วงบุญ, 2557)

ระบำสี่บทเป็นระบำชุดหนึ่งที่แทรกอยู่ในการแสดงเบิกโรงเรื่อง เมขลา-รามสูร มี 4 เพลง หรือ 4 บทด้วยกัน คือ เพลงพระทอง เพลงเบาหุลุด เพลงสระบุหร้ง เพลงบะหลิม ซึ่งในแต่ละเพลงก็มีความยากง่ายต่างกันไป บทร้องที่ใช้สำหรับใช้ร้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับ เทวดา นางฟ้า แต่เดิมนั้นการแสดงชุดนี้มีบทร้องมากกว่าในปัจจุบันและเป็นระบำที่มีค้อยมีผู้ใดแสดงบ่อนัก เนื่องจากระบำชุดนี้ต้องใช้เวลาแสดงนาน มีความยากทั้งท่ารำดนตรีและการขับร้อง ที่แสดงยากก็จะเป็น 2 บทหลัง คือ บทสระบุหร้ง และ บทบะหลิม ระบำสี่บทนี้ยังมีที่ใช้แสดงกันอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องรามเกียรติ์ ชุด นารายณ์ปราบหนุมต ซึ่งการแสดงนั้นก็ดำเนินไปเช่นเดียวกับบทเบิกโรง เรื่อง รามสูรเมขลา แต่ก็ตัดบทร้องออกไปบ้างเพื่อความรวดเร็ว ปัจจุบันชุดนี้ใช้แสดงเพียง 2 บท คือ บทพระทอง และ บทเบาหุลุด เท่านั้น สำหรับเพลงทั้ง 4 บทนั้นท่วงทำนองเป็นอัตรา 2 ชั้น เป็นเพลงไทยโบราณที่มีความไพเราะน่าฟัง วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงระบำสี่บทเป็นวงปี่พาทย์ไม้แข็ง เพราะเป็นการแสดงประเภท โขน-ละคร ทำให้ระบำสี่บทปรับเปลี่ยนมาเป็นการแสดงเบิกโรง ซึ่งในแต่ละเพลงจะมีหน้าทับติดกำกับจังหวะที่ยากพอสมควร เพราะเพลงในระบำสี่บทนี้ ผู้บรรเลงเครื่องหนึ่งในวงจะต้องมีความเข้าใจในโครงสร้างของทำนองเพลงและหน้าทับควบคุมกำกับบทร้องจึงจะบรรเลงเข้ากับเพลงได้อย่างถูกต้อง

ขมนาด กิจจันทร์ (2543 : 80) กลองแขกเป็นเครื่องกำกับจังหวะ ทำหน้าที่บอกสัดส่วนของเพลงเรียกว่าหน้าทับ จังหวะหน้าทับมีหน้าที่ตรวจสอบเพลงในการบรรเลงดนตรีหรือการขับร้องว่าขาดหรือเกินอย่างไรอย่างหนึ่ง

หน้าทับ คือ วิธีการตีทับ ซึ่ง “ทับ” เป็นกลองของไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งจะใช้ทับตีประกอบจังหวะให้กลองกลืนไปกับทำนองเพลงแต่ด้วยลักษณะของเสียงทับนั้นไม่สามารถดำเนินทำนองได้จึงได้แค่ตีไปให้กลองกลืนกับทำนองเพลงในแต่ละเพลงจนเรียกกันว่า หน้าทับ ซึ่งได้นักวิชาการดนตรีไทยหลายท่านได้แบ่งประเภทของหน้าทับไว้เป็นแต่ละประเภท ได้แก่

มนตรี ตรีโมท (2507 : 18) ได้กล่าวไว้ในหนังสือศัพท์สังคีตว่า หน้าทับ แบ่งออกเป็นประเภท ได้แก่ (1) หน้าทับปรบโก (2) หน้าทับสองไม้ (3) หน้าทับพิเศษ

สัจด์ ภูเขาทอง (2532 : 42) กล่าวว่าจังหวะหน้าทับจำแนกออกเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ (1) หน้าทับหลัก เป็นหน้าทับที่ใช้บรรเลงประกอบการร้องและการแสดงทั่วไปได้แก่ หน้าทับปรบโก และ หน้าทับสองไม้ (2) หน้าทับพิเศษ เป็นหน้าทับที่นอกเหนือจากหน้าทับปรบโกและหน้าทับสองไม้

ราชบัณฑิตยสถาน (2540 : 167) กล่าวว่าหน้าทับแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) หน้าทับสามัญ เป็นหน้าทับที่ใช้กับเพลงต่าง ๆ มี 2 หน้าทับ คือ หน้าทับปรบโก และ หน้าทับสองไม้ (2) หน้าทับภาษา ซึ่งใช้กับเพลงภาษาต่าง ๆ (3) หน้าทับเฉพาะเพลง

สบงศึก ธรรมวิหาร (2540 : 57) กล่าวว่าหน้าทับในดนตรีไทยมี 3 ลักษณะ คือ (1) หน้าทับสามัญ เป็นหน้าทับที่ใช้บรรเลงได้กับเพลงทั่วไปประกอบด้วย หน้าทับปรบโก หน้าทับสองไม้ และหน้าทับลูกหมด (2) หน้าทับภาษา เป็นหน้าทับที่ประดิษฐ์ขึ้นมาสำหรับใช้บรรเลงประกอบเพลงสำเนียงภาษาต่าง ๆ 1) หน้าทับภาษาสำหรับกลองแขก ได้แก่ หน้าทับลาว หน้าทับญวน หน้าทับมอญ หน้าทับเขมร หน้าทับแขกสาดาย 2) หน้าทับภาษาสำหรับกลองสองหน้า ได้แก่ หน้าทับพม่าหน้าทอน หน้าทับข่า 3) หน้าทับภาษาสำหรับเครื่องภาษา ได้แก่ หน้าทับพม่า (กลองยาว) หน้าทับมอญ (ตะโพนมอญ-เปิงมาง) หน้าทับจีน (ตอก-แตว) หน้าทับฝรั่ง (กลองสนร์-กลองใหญ่) หน้าทับเขมร (โตนชาตรี) (3) หน้าทับพิเศษ เป็นหน้าทับที่กำหนดให้ใช้สำหรับบทเพลงเพลงใดเพลงหนึ่งโดยเฉพาะจึงเป็นหน้าทับที่ประดิษฐ์ขึ้นมาให้มีลีลากลองกลืนกับทำนองเพลง อีกทั้งเพื่อความกลมกลืนของการใช้ประกอบการแสดงต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ) หน้าทับกลองแขกและกลองมลายู ได้แก่ หน้าทับสมิงทอง (กลองแขก) หน้าทับเจ้าเซ็น (กลองแขก)

หน้าทับโยน (กลองแขก) หน้าทับนางหน่าย (กลองมลายู) หน้าทับนางหงส์ (กลองมลายู) หน้าทับบัวลอย (กลองมลายู) 2) หน้าทับตะโพน ได้แก่ หน้าทับตะเจี๊ว หน้าทับต้นวรเชษฐ์ หน้าทับสาธการ 3) หน้าทับตะโพนกลองทัด ได้แก่ หน้าทับลา หน้าทับกลม หน้าทับกราวโน หน้าทับเข้มาวน 4) หน้าทับกลองทัด ได้แก่ หน้าทับนางหงส์ หน้าทับแทงวิสัย

มนัส ขาวปลื้ม (2541 : 39) กล่าวไว้ในหนังสือ แม่ไม้เพลงกลอง ว่า หน้าทับในการฝึกหัดตะโพนแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) หน้าทับปรบโก่ (2) หน้าทับสองไม้ (3) หน้าทับพิเศษ (4) หน้าทับเฉพาะ

สหัสสน์ ปลื้มปรีชา (2560 : 44) ได้แบ่งประเภทของหน้าทับไว้ 3 ประเภทดังนี้ (1) หน้าทับพื้นฐาน 1) หน้าทับปรบโก่ (แบบบังคับอัตราจังหวะหน้าทับ) 2) หน้าทับสองไม้ (แบบไม่บังคับอัตราจังหวะหน้าทับ) (2) หน้าทับพิเศษ

หน้าทับที่คิดประดิษฐ์ดัดแปลงมาจากหน้าทับปรบโก่และหน้าทับสองไม้ (3) หน้าทับเฉพาะ หน้าทับที่ใช้เฉพาะเจาะจงกับเพลงเพียงเพลงเดียว ไม่สามารถใช้กับเพลงอื่น ๆ ได้

จากการแบ่งประเภทหน้าทับของนักวิชาการดนตรีไทยที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า หน้าทับแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) หน้าทับพื้นฐาน เป็นหน้าทับที่ใช้สำหรับบรรเลงกับบทเพลงทั่วไปแบ่งออกเป็นหน้าทับพื้นฐานที่ใช้กับเพลงแบบบังคับอัตรา ได้แก่ หน้าทับปรบโก่ และหน้าทับพื้นฐานที่ใช้กับเพลงแบบไม่บังคับอัตรา ได้แก่ หน้าทับสองไม้ ซึ่งใช้เป็นรากฐานสำหรับการคิดสร้างหน้าทับอื่น ๆ ต่อไป (2) หน้าทับพิเศษ เป็นหน้าทับที่ใช้บรรเลงกับเพลงที่มีการประพันธ์วิธีการบรรเลงหน้าทับให้แปลกออกไปจากหน้าทับพื้นฐาน มีการประพันธ์หน้าทับขึ้นมาเป็นพิเศษอีกหลายหน้าทับซึ่งมีรากฐานมาจากหน้าทับพื้นฐานทั้ง 2 แบบ เช่น หน้าทับแขก/สดาหยด หน้าทับพม่า เป็นต้น (3) หน้าทับเฉพาะ เป็นหน้าทับที่มีการประพันธ์ขึ้นมาเฉพาะสำหรับเพลงใดเพลงหนึ่งเท่านั้นจะไม่สามารถนำหน้าทับนั้นไปบรรเลงกับเพลงอื่นได้ เช่น หน้าทับสาธการ หน้าทับพญาเดิน เป็นต้น

ระบำสี่บทเป็นระบำที่มีเพลงประกอบบทร้องด้วยกัน 4 เพลง 4 บทร้อง คือ เพลงพระทอง เพลงบัวหลด เพลงสระบุรี และ เพลงบะหมี่ ในแต่ละบทมีทำนองเพลงและทางร้องที่แตกต่างกันออกไป ลักษณะของทำนองเพลงเป็นเพลงในอัตรา 2 ชั้น และหน้าทับที่ใช้ประกอบก็ยังเป็นหน้าทับพิเศษ ที่ใช้กำกับเพลงในระบำสี่บท โครงสร้างสำนวนลีลาของหน้าทับพิเศษในระบำสี่บทส่วนใหญ่ได้ปรุงแต่งมาจากหน้าทับปรบโก่ทั้งสิ้น มีเนื้อร้อง ทำนอง และ หน้าทับตามลำดับดังนี้

*** การบันทึกโน้ตหน้าทับจะใช้สัญลักษณ์แทนเสียงกลองดังนี้

1. กลองแขก (ตัวผู้) หน้ารุ่ม เสียง ดิง ใช้สัญลักษณ์แทนเสียง ด
2. กลองแขก (ตัวผู้) หน้าตาน เสียง โจ๊ะ ใช้สัญลักษณ์แทนเสียง จ
3. กลองแขก (ตัวเมีย) หน้ารุ่ม เสียง ท้ม ใช้สัญลักษณ์แทนเสียง ท
4. กลองแขก (ตัวเมีย) หน้าตาน เสียง จ๊ะ ใช้สัญลักษณ์แทนเสียง จ

เพลงที่ 1 เพลงพระทอง มีเนื้อร้องทำนองและหน้าทับดังนี้

เมื่อนั้น	ฝ่ายฝูงเทวาทุกราศี
ทั้งเทพธิดานารี	สุขเกษมเปรมปรีดิ์เป็นสุดคิด
เทพบุตรจ้บระบำท่าท่า	นางฟ้ารำพ้อนอ่อนจริต
รำเรียงเคียงเข้าให้ชิด	ทอดสนิทติดพันกัลยา
แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนซ้าย	รำตีวงเวียนเปลี่ยนขวา
ตลบหลังลัดเลี้ยวลงมา	เทวัญกัลยาสำราญใจ

(คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี สมุท ยมะคุปต์, 2555: 46-47)

ทำนองหลักเพลงพระทอง

- - - ช	- ล ล ล	- - - ท	- ล ล ล	- ท - ร	- ท - ล	ล ล - ช	- ช - ม
- ช ช ช	- ล - ร	- ท - -	ดรัม - ช	- ร - ช	- ล - ท	- ล - ท	ท ท - ล
- - - -	- ช - ล	- ท - ล	- ท ท ท	- - - -	- ช - ล	- ท - ล	- ช ช ช
- ร - ท	- ล - ร	- ช - ม	- ร - ท	- ร - ท	- ล - ช	- ล - ท	ท ท - ล
- ม - ท	ร ร - ม	ม ม - ช	ช ช - ล	- ท - ล	- ช ช ช	- ล ท ล	ช ม - ช
- - - -	- ช - ล	- ท - ล	- ช ช ช	- ร - ท	- ล - ช	ช ช - ล	ล ล - ท
- - - -	- ช - ล	- ท - ล	- ช ช ช	- ร - ท	- ล - ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - ร	- - - ม	- - - ช	- - - ล	- ท - ล	- ช ช ช	- ล ท ล	ช ม - ช

วิเชียร ออณุลมูล (2568)

หน้าทับพระทอง								
ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- ต - -	- จั - -	- ต - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - ท	- - - จุ	- - - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - ต	- ต - ต	- - - จุ	- ต - จุ	- ต - จุ	- ต - ต	- - - -	- ต - จุ
ตัวเมีย	- - - -	- - - -	- - - ท	- - - ท	- - - ท	- - - -	- - - ท	- - - ท

สหวัดน์ ปัสุมปรีชา (2560)

ภาพที่ 1 ทำนองเพลงพระทอง

เพลงที่ 2 เพลงเบ้าหลุด มีเนื้อร้องทำนองและหน้าทับดังนี้

เมื่อนั้น
 รำล่อเทवासุราลัย
 เทพบุตรดุดฉวยชายสไป
 หลีกหลบลดเลี้ยวเกี่ยวพัน
 ครั้นเทพเทวัญกระชั้นไล่
 เวียนระวันหันวงอยู่ตรงกลาง

นางเทพอัปสรศรีใส
 ท่วงทีหนีไล่พอได้กัน
 นางบัดกรค์อนให้แล้วผินผัน
 เขียนหันมาขวาทำท่าทาง
 นางชม้อยถอยไปเสียให้ห่าง
 ผูกนางนารีกีปริดา

(คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ลมุล ยมะคุปต์, 2555: 46-47)

ทำนองหลักเพลงเบ้าหลุด							
- - - ซ	- ล ล ล	- - - ดั	- ล ล ล	- ซ ซ ซ	- ฟ - ซ	- - - ล	- ล - ล
- ม ซ ล	- ด - ร	- ฟ - ร	- ด - ล	- ด - ร	- ด - ล	ล ล - ซ	ซ ซ - ฟ
- - - ร	- ด - ฟ	ฟ ฟ - ซ	ซ ซ - ล	- ด - ล	- ซ ซ ซ	- ล - ซ	- ฟ ฟ ฟ
ร ม ฟ ซ	ฟ ม ฟ ซ	ฟ ม ฟ ซ	ล ซ ฟ ม	ซ ม ร ด	ร ม ร ม	ร ด ร ม	ร ม ฟ ซ
- - - ฟ	- ซ ซ ซ	- - - ล	- ซ ซ ซ	- ด - ฟ	- - ซ ล	- ด - ล	- ซ - ฟ
- ล ล ล	- ฟ ซ ล	- ร - ด	- ล - ซ	- ด - ล	- ซ - ฟ	ฟ ฟ - ซ	ซ ซ - ล
- - - ล	- ล - ล	- ด - ล	ซ ฟ - ซ	- - - ซ	- ซ - ซ	- ด - ล	- ซ - ฟ
- - - ม	- - - ร	- - - ซ	- - - ฟ	- - - ม	- - - ร	- - ม ร	ม ด - ร

วิเชียร อ่อนละมูล (2568)

หน้าทับเบ้าหลุด								
ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- ต - -	- ต - -	- - ต ต	- จั - -	- - ต ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - -	- ต - -	- - ต ต	- จั - -	- - - -	- จั - -	- จั - -	- จั - -
ตัวเมีย	- - - ท	- - - ท	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- ต - -	- ต - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- ต - -	- ต - -	- ต - ต	- จั ต จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท	- - - -	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ

สหวัดน์ ปัสุมปรีชา (2560)

ภาพที่ 2 ทำนองเพลงเบ้าหลุด

เพลงเข้าหลุด ท่วงทำนองเพลงเป็นอัตราจังหวะ 2 ชั้น มีท่อนเดียว ใช้หน้าทับพิเศษที่เรียกว่า “หน้าทับนางไห” มักจะเรียกหน้าทับที่ใช้กับเพลงเข้าหลุดตามชื่อเพลงว่า “หน้าทับเข้าหลุด” ใช้กับ เพลงนางไห เพลงเข้าหลุด และ เพลงอื่น ๆ ในการแสดง โขน ละคร เมื่อนำหน้าทับมาบรรเลงเข้ากับเพลงจะมี 2 จังหวะหน้าทับเข้าหลุด หน้าทับเข้าหลุดเป็นหน้าทับที่มีความยาวกว่าหน้าทับพระทองอยู่ 1 จังหวะหน้าทับสำนวนของหน้าทับก็มีความซับซ้อนมากกว่าหน้าทับพระทอง

เพลงที่ 3 เพลงสระบุหร่ง มีเนื้อร้องทำนองและหน้าทับดังนี้

เมื่อนั้น
รำเรียงเคียงคั่นกลยา
เทพบุตรหยุดยืนจับระบำ
ทอดกร่อนระทวยกริดกราย

ฝ่ายฝูงเทพไทถ้วนหน้า
เลี้ยวไล่ไขว่คว่ำเป็นแบายคาย
นางฟ้าพื่อนรำนางวาย
เทพไททั้งหลายก็เปรมปรีดี

(คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ลมุล ยมะคุปต์, 2555: 46-47)

ทำนองหลัก							
- - - ท	- ร - ช	ช ช - ล	ล ล - ท	- ช - ล	ชลท - ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - ล	- ล - ล	- ท - ล	- ช - ม	- ม - ล	ร ร - ท	ม ม - ช	ช ช - ล
- ร - ช	- - ล ท	- ล - ท	ท ท - ล	- ท - ล	- ช - ม	- ช - ล	ล ล - ช
- - - ม	- ร - ช	ช ช - ล	ล ล - ท	- ช - -	ชลท - ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - ช	- ล ล ล	- - - ท	- ล ล ล	- ร - ช	- - ล ท	- ร - ท	- ล - ช
- - - ม	- ช ช ช	- - - ล	- ช ช ช	- ท ท ท	- ล - ช	ช ช - ล	ร ร - ม
- ฟ ล ม	ฟ ม ร ท	- ล - ท	ม ร - ม	- ม - ล	ร ร - ท	ม ม - ช	ช ช - ล
- - - ล	- ล - ล	- ช - ม	- ร - ช	- ด ร ม	- ช - ล	- ท - ล	- ช - ม
- ม - ล	ร ร - ท	ม ม - ช	ช ช - ล	- ร - ท	- ล - ช	ช ช - ล	ล ล - ท

วิเชียร อ่อนละมูล (2568)

หน้าทับสระบุหร่ง

ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- ต - จั	- ต - จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท	- ท - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - ต	- จั - ต	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั	- ต - จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- ท - -	- - - -	- ท - -	- - - ท	- - - ท	- ท - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - จั	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั	- - ต ต	- จั ต จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท	- - - -	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ

สรวัดณ์ ปลื้มปรีชา (2560)

ภาพที่ 3 ทำนองเพลงสระบุหร่ง

เพลงสระบุหร่ง ท่วงทำนองเพลงเป็นอัตราจังหวะ 2 ชั้น มีท่อนเดียว ใช้หน้าทับพิเศษที่เรียกกันว่า “หน้าทับสระบุหร่ง” โครงสร้างของหน้าทับสระบุหร่งจะเหมือนกับหน้าทับเข้าหลุด เมื่อนำหน้าทับมาบรรเลงประกอบจังหวะกับเพลงจะมี 2 จังหวะหน้าทับสระบุหร่ง กับอีก 4 จังหวะฉิ่ง หรือที่เรียกกันว่าเที้ยวแถม เรียกได้ว่าเป็นหน้าทับที่มีความซับซ้อนมากที่สุดทีเดียว คือ เมื่อบรรเลงหน้าทับเข้ากับเพลงสระบุหร่งจะต้องบรรเลงหน้าทับ 2 เที้ยว เที้ยวแรกบรรเลงปกติ เที้ยวที่ 2 จะต้องแถมบรรเลงสุดท้ายของหน้าทับอีก 1 เที้ยว

เพลงที่ 4 เพลงบะหลี่ม มีเนื้อร้องทำนองและหน้าทับดังนี้

เมื่อนั้น
กรายกร่อนระทวยทั้งอินทรี
แล้วตีวงลดเลี้ยวเกี่ยวกล
ทอดกรอนงามกิริยา

นางเทพธิดามารศรี
ดั่งกินรีรำฟ้อนร่อนรา
ประสานแทรกสับสนซ่ายขวา
เทวาปฏิพัทธ์เปรมปรีดิ์

(คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ลมุล ยมะคุปต์, 2555: 46-47)

ทำนองหลัก

- - - ท	- ท - ท	- ซ ซ ซ	- ล - ท	- ร - ม	- ร - ท	ท ท - ล	ล ล - ซ
- - - ซ	- ล ล ล	- - - ท	- ล ล ล	- ร - ท	- ล - ซ	ซ ซ - ล	ล ล - ท
- ร - ท	- ล - ซ	ซ ซ - ล	ล ล - ท	- - - -	- ล - ท	- ล - ท	- ท - ท
- ท - ล	ล ล - ท	ท ท - ร	ร ร - ม	- ร ม ฟ	- ล - ม	- ล - -	ฟมร - ท
- ร - ท	- ล - ซ	ซ ซ - ล	ล ล - ท	- ร - ม	- ร - ท	ท ท - ล	ล ล - ซ
- - - ซ	- ล ล ล	- - - ท	- ล ล ล	- ร - ท	- ล - ซ	ซ ซ - ล	ล ล - ท
- ร - ท	- ล - ซ	ซ ซ - ล	ล ล - ท	- ม - ล	ร ร - ท	ม ม - ซ	ซ ซ - ล
- - - ร	- - - ม	- - - ซ	- - - ล	- - - -	- ซ - ล	- ซ - ล	- ล - ล

วิเชียร ออณุลมูล (2568)

หน้าทับบะหลี่ม

ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- ต - ต	- ต - ต	- - - จั	- ต - จั
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - -	- - - -	- - - ท	- - - ท
ตัวผู้	- ต - ต	- ต - ต	- - - จั	- ต - จั	- - ต ต	- จั ต จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - -	- - - ท	- - - ท	- - - -	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - จั	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -
ตัวเมีย	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ
ตัวผู้	- - ต จั	ต จั ต จั	ต จั - ต	- จั - จั	- ต - จั	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั
ตัวเมีย	- - - ท	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท

สหัสวัฒน์ ปลื้มปรีชา (2560)

ภาพที่ 4 ทำนองเพลงบะหลี่ม

เพลงบะหลี่ม ทำนองเพลงเป็นอัตราจังหวะ 2 ชั้น มีท่อนเดียว ใช้หน้าทับพิเศษเรียกว่า “หน้าทับขึ้นม้า” บางคนเรียกว่าหน้าทับ “ชมโฉม” หรือเรียกหน้าทับตามชื่อเพลงว่า “หน้าทับบะหลี่ม” ใช้กับ เพลงบะหลี่ม เพลงโลม เพลงชมโฉม เพลงชมดวง และเพลงอื่น ๆ ในการแสดง โขน ละคร เมื่อนำหน้าทับมาบรรเลงประกอบจังหวะกับเพลงจะมี 2 จังหวะหน้าทับบะหลี่ม เช่นเดียวกับเพลงเบ้าหลุด

กลวิธีการบรรเลงของทั้ง 4 หน้าทับนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้หน้าทับทั้ง 4 หน้าทับนั้นมีความพิเศษและแตกต่างจากหน้าทับอื่น ๆ โดยหน้าทับพื้นฐานและหน้าทับพิเศษอื่น ๆ จะมีสัดส่วนของการบรรเลงที่ชัดเจน เช่น หน้าทับปรบไก่อ 2 ชั้น

ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- ต - -	- ต - ต	- - - ต	- ต - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท

ภาพที่ 5 ทำนองหน้าทับปรบไก่อ 2 ชั้น

เมื่อเปรียบเทียบกับหน้าพิเศษทั้ง 4 หน้าทับ จะเห็นได้ว่า หน้าทับปรบโก่ 2 ชั้น จะมีจำนวน 8 ห้อง ใน 1 หน้าทับ แต่หน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับจะมีความยาวมากกว่า 8 ห้อง และวิธีการบรรเลงในหน้าทับปรบโก่จะแบ่งสำนวนไว้ชัดเจน คือเสียง โจ๊ะ จ๊ะ แยกเป็นกลุ่มหนึ่ง และ ดิง ท้ม อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งในหน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับ จะมีการบรรเลงเสียง โจ๊ะ จ๊ะ และ ดิง ท้ม สลับกันไปมาไม่ได้แยกชัดเจนเหมือนกับหน้าทับ ปรบโก่ อีกทั้งในหน้าทับ สระบุหรง นั้นยังมีการบรรเลงที่ต้องบรรเลงซ้ำในบรรทัดสุดท้ายของหน้าทับอีก 1 เทียวด้วย จึงทำให้หน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับมีกลวิธีในการบรรเลงแตกต่างกันกับหน้าทับพื้นฐาน

บทสรุป

หน้าทับพิเศษในระบาสืบบททั้ง 4 หน้าทับ เป็นหน้าทับพิเศษที่มีความแตกต่างจากหน้าทับพื้นฐานโดยสิ้นเชิง เมื่อนำหน้าทับพื้นฐาน คือ หน้าทับปรบโก่ ซึ่งเป็นรากฐานของหน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับ มาเปรียบเทียบกับแล้ว กระสวนจังหวะของหน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับจะมีความยาวที่แตกต่างกันและความยาวมากกว่าหน้าทับปรบโก่ที่เป็นอัตราจังหวะหน้าทับ 2 ชั้นด้วยกัน คือ ใน 1 หน้าทับ ปรบโก่ อัตราจังหวะ 2 ชั้น จะมีอยู่ด้วยกัน 8 ห้องตัวโน้ต ส่วนหน้าทับ พระทอง อัตราจังหวะ 2 ชั้น มี 16 ห้องตัวโน้ต และ หน้าทับ เบ้าหลุด สระบุหรง บะหลิม จะมี 32 ห้องตัวโน้ต ส่วนสำนวนการบรรเลงของหน้าทับปรบโก่ และ หน้าทับพิเศษ ทั้ง 4 หน้าทับ ก็มีความแตกต่างกัน คือ ในหน้าทับปรบโก่จะแบ่งสำนวนการบรรเลงเสียง โจ๊ะ จ๊ะ ไว้กลุ่มหนึ่ง

หน้าทับปรบโก่ 2 ชั้น								
ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -				
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ				
และบรรเลงเสียง ดิง ท้ม ไว้อีกกลุ่มหนึ่ง								
ตัวผู้					- ต - -	- ต - ต	- - - ต	- ต - -
ตัวเมีย					- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท
ส่วนหน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับจะมีการบรรเลงเสียง โจ๊ะ จ๊ะ ดิง ท้ม สลับกันไปมาทั้งหน้าทับ								
หน้าทับพระทอง								
ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- ต - -	- จั - -	- ต - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - ท	- - - จุ	- - - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - ต	- ต - ต	- - - จุ	- ต - จุ	- ต - จุ	- ต - ต	- - - -	- ต - จุ
ตัวเมีย	- - - -	- - - -	- - - ท	- - - ท	- - - ท	- - - -	- - - ท	- - - ท
หน้าทับเบ้าหลุด								
ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- ต - -	- ต - -	- - ต ต	- จั - -	- - ต ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - -	- ต - -	- - ต ต	- จั - -	- - - -	- จั - -	- จั - -	- จั - -
ตัวเมีย	- - - ท	- - - ท	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- ต - -	- ต - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- ต - -	- ต - -	- ต - ต	- จั ต จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท	- - - -	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ

หน้าทับสระบุหร่ง								
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ
ตัวผู้	- - - -	- จั - -	- - - -	- จั - -	- ต - จั	- ต - จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - -	- - - จุ	- - - ท	- - - ท	- ท - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - ต	- จั - ต	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั	- ต - จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- ท - -	- - - -	- ท - -	- - - ท	- - - ท	- ท - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - จั	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั	- - ต ต	- จั ต จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท	- - - -	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ
หน้าทับบะหล่ม								
ตัวผู้	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -	- ต - ต	- ต - ต	- - - จั	- ต - จั
ตัวเมีย	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ	- - - -	- - - -	- - - ท	- - - ท
ตัวผู้	- ต - ต	- ต - ต	- - - จั	- ต - จั	- - ต ต	- จั ต จั	ต จั - ต	- จั - -
ตัวเมีย	- - - -	- - - -	- - - ท	- - - ท	- - - -	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ
ตัวผู้	- ต - จั	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั	- - ต ต	- จั - -	- จั - -	- จั - -
ตัวเมีย	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท	- - - -	- - - จุ	- - - จุ	- - - จุ
ตัวผู้	- - ต จั	ต จั ต จั	ต จั - ต	- จั - จั	- ต - จั	- ต - ต	- จั - ต	- ต - จั
ตัวเมีย	- - - ท	- ท - ท	- ท - -	- - - จุ	- - - ท	- - - -	- ท - -	- - - ท

ภาพที่ 6 หน้าทับพิเศษในระบาสี่บททั้ง 4 หน้าทับ

จากตารางโน้ตหน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับ จะแสดงให้เห็นส่วนการบรรเลงที่มีความสลับซับซ้อนของหน้าทับ และเมื่อนำมาบรรเลงกับเพลง เพลงแรก เพลงพระทอง เป็นเพลงท่อนเดียวบรรเลง 4 จังหวะหน้าทับพระทอง เพลงที่ 2 เพลงเข้าหูลุด เป็นเพลงท่อนเดียวบรรเลง 2 จังหวะหน้าทับเข้าหูลุด เพลงที่ 3 เพลงสระบุหร่ง เป็นเพลงท่อนเดียว บรรเลง 2 จังหวะหน้าทับสระบุหร่งกับอีก 4 จังหวะฉิ่งหรือบรรเลงบรรทัดสุดท้ายของหน้าทับเพิ่มอีก 1 เที้ยวในการ บรรเลงหน้าทับเที้ยวที่ 2 เพลงที่ 4 เพลงบะหล่ม เป็นเพลงท่อนเดียวบรรเลง 2 จังหวะหน้าทับบะหล่ม ซึ่งในแต่ละ เพลงจะมีการบรรเลงจังหวะหน้าทับที่ต่างตากันผู้ที่จะบรรเลงหน้าทับพิเศษทั้ง 4 หน้าทับจะต้องมีความเข้าใจใน ส่วนของหน้าทับพิเศษนี้เป็นอย่างดีจึงจะบรรเลงได้อย่างถูกต้อง

เอกสารอ้างอิง

- ชมนาด กิจจันทร์. (2543). *เพลงไทย 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โปรแกรมนาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบัน ราชภัฏสวนสุนันทา.
- นพคุณ สุดประเสริฐ. (2568). สัมภาษณ์.
- มุศิตี หล่มสกุล. (2537). *ระบาสี่บท: แนวคิดในการรื้อฟื้นระบำโบราณ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนตรี ตราโมท. (2507). *ศัพท์สังคีต*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- มนัส ขาวปลื้ม. (2541). *แม่ไม้เพลงกลอง*. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายมนัส ขาวปลื้ม. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศร พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). *สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก.
- ลมูล ยมะคุปต์. (2548). *คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ลมูล ยมะคุปต์*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์.
- วันทนี ม่วงบุญ. (2557). ระเบียบวิธีปฏิบัติ. ใน *พิธีประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พุทธศักราช 2557* (น. 29). กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- วิเชียร อ่อนละมูล. (2568). สัมภาษณ์.
- สงัด ภูเขาทอง. (2532). *การดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สรวงศักดิ์ ธรรมวิหาร. (2540). *ดุริยางค์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรวรรยา ทับแสง, & นฤธิ์กา สุนทรธรรณ. (2560). การศึกษาวิธีการขับร้องเพลงระบำสี่บททางอาจารย์เจริญใจ สุทรวาทิน. *วารสาร Veridian E-Journal มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 10(2), 1730-1742.
- สรวรรณ ปัสสิมปรีชา. (2560). *เครื่องหนัง: หน้าทับที่ใช้กับเพลงไทย*. กรุงเทพฯ: มินิ เซอร์วิซ ซัพพลาย.